

Pilipi

Pauloŋe Pilipi yengât ekap kulemgum katyĩngiop.

1 ¹O bukulpine, Nâ Paulo, otmu Timoteo, netŋe Yesu Kiristo hoŋ bawaŋgim mansait. Yen Pilipi kapi ambolipŋaŋe Anitâhât lohimbi manmâ biwiyenŋe Yesuhâlenâk kepeim mansai yengât nâŋgâyiŋgim netŋe ekap yu kulemgum katyĩngiait. Otmu yengât galem mansai me lok nombotŋaŋe tânyongom mansai. Yâkŋe yawuâk nâ tânnohom mansai nâŋgâmune yawu oap yakât nâŋgâyiŋgimâk mansan.

Pauloŋe Pilipi kapi ambolipŋe yengât nâŋgâm Anitâ mepaeop.

²Awoŋnenŋe Anitâ otmu Kutdânenŋe Yesu Kiristoŋe yetŋe eŋgatyetŋeâk yen nâŋgâyiŋgim tihityenŋe otdomawot. Yawu otmutâ biwi nâŋgân nâŋgânyenŋaŋe hikuakmâ konohâk otmâ sânduk sâm gaekgât ulitgum gamait.

³Nâŋe yengât nâŋgâm Anitâ mepa saŋgan otbaŋgim gaman. ⁴⁻⁵Kândikum yengâlen puwâk taka Yesuhât topŋe sâm tetem ekyongomune nâŋgâm heronŋe otmâ biwiyenŋe yâkâlen katbi. Yawu otbiâmbâek Yesuhât den pat âlepŋe ya sâm haŋ tuhumune liŋgarakmâ ariâkgât Anitâŋe mem hewewerŋ tuhuyekmu haonŋmâ ârândânŋ biwiyenŋaŋe hikunekmâ tânnohom gai. Yakât nâŋgâm biwinaŋe heronŋe otmâ Anitâ mepaem gaman. ⁶Anitâŋe yengâlen âi topŋe kalop yapâek torokatmâ mem gamap ya ki pilâwuap. Yanâk mâne mâne Yesu Kiristoŋe âwurem menenekbe sâm gewuap yanâmâ yenŋe yâkâlen torokatnomai. Otmu Anitâŋe mâmâŋe otyiŋgimu yenŋe heŋgemahom mâtâp tâŋ tâŋâk yanâk ariŋetgât nâŋgâman.

Paulo pâi emetŋan mem katŋetâ talop yakât topŋe

⁷Bukulpine, torokatmâ yuwu sâmune nâŋgâŋet. Nâ biwinaŋe hikuyekmâ manmune Anitâŋe nâŋgânihimu âilonŋo oap yamâ topŋe

yuwuhât. Anitâŋe âi sâm nihiop yu biwinanŋe kepeim den pat âlepŋe ekyongom gawan. Yamâ lok nombotŋanŋe den yu nâŋgâŋetâ gemu bet pilâm yakât den âiân katneki. Den âiân katnekiân den pat âlepŋe yu nâŋgâŋetâ tâŋât otmapgât nâŋe sârereakmâ Kiristohât topŋe teteâkgât sâm ekyongowan. Otmuâmâ topŋe yawuâk nâŋgâŋetâ keterakmu bulâŋe yengâlen teteâkgât den ya topŋambâek sâm holaŋmâ biwiyenŋan kionŋban. Yawu otyingimune nâhât hâkâŋ otmâ yaŋak âlâkuâk pâi emetŋan katneketâ manmâ gan.

Yawu gârâmâ haoŋmâ ârândân Anitâŋe ikŋahâk tep âlep nâŋgâŋim tihityeŋe otmâ gamap. Yakât otmâmâ nâ gurâ yeŋe tânohom gai. ⁸Bukulipne, Yesu Kiristone yengât haoŋmâ ârândân tep âlep nâŋgâŋim. Otmu nâ gurâ yawuâk tep âlep nâŋgâŋiman. Den yu sâmune Anitâŋe ekmu âlepŋe oap.

**Anitâhât senŋan koko salehâk kinnomai
yakât Pauloŋe Anitâ sâm ulitguop.**

⁹Yeŋe biwi nâŋgân nâŋgâŋeŋe menduhuakmâ konohâk otmâ mansai ya yawuâk torokatmâ manŋetgât Anitâ ulitgum gaman. ¹⁰Yâhâ topŋe yuwuhât ulitguman. Wahap girawu me girawu ya Anitâŋe ekmu tâŋât otmap me hâliŋe otmap. Anitâŋe ekmu yawu otmap ya yeŋahâk ekmu kiwilim yan nâŋgân nâŋgâŋeŋe keterakmu nâŋgâm heŋgeŋuŋetgât nâ ulitgum mansan. Yawu otmâ manŋetâ yan Yesu Kiristone mâmâŋe otyingimu manman âilonŋo lonŋo yakât bonŋe yengâlen tetemuâmâ mannomai. ¹¹Yawu otmâ mannomai yakât otmâ lohimbi nombotŋanŋe manmanyeŋe ekmu Anitâ heroŋe nâŋgâwâŋim mepaem mannomai. Yawu gârâmâ hâmbâi Yesuŋe âwurem gewuap sâp yanâmâ yeŋe yâkât senŋan koko salehâk otmâ aŋun bia kinnomai.

**Paulo pâi emetŋan manopgât Kiristohât den
pat sâŋetâ liŋarakmâ ariop.**

¹²⁻¹³Roma yengât tembe lâulipyenŋe yu ya otnihinetâ mansan yakât nâŋgâm hilipgumaihât topne yu sâmune nâŋgâm heŋgeŋuŋet. Nâŋeâmâ Yesu hoŋ bawaŋim yâkât den pat âlepŋe ekyongom mansan. Ekyongom manmune Roma yengât tembe lâulipyenŋeâmâ lohimbi nombotŋe den ya nâŋgâm lâumaihât imbiâk nâ mem pâi emetŋan katneketâ manmâ gan. Yawu otbi yakât yeŋe biwiyenŋe ki orotok sâek. Yamâ yuwuhât. Pâi emetŋan katneketâ mansan yakât topŋe tembe lâu otmu lohimbi nombotŋanŋe nâŋgâne sâm oai yaŋak nine topŋe otmu Yesuhât den pat yâhâp yâhâp ekyongomune nanŋai. ¹⁴Yawu gârâmâ nâmâ pâi emetŋan katneketâ mansanâke yamâ benŋe ki lohotŋe oan yakât otmâmâ bukulpne nombotŋanŋe nâŋgâŋetâ biwiyenŋe hewewenŋe oap. Biwiyenŋe hewewenŋe otmu yaŋak biwi nâŋgân nâŋgâŋeŋe Kutdânenŋahâlen

kepeim yâkât den pat yakât biwi yâhâp ki otmâ tâtâem ekyongom gai. 15-16 Anitâŋe Kiristohât den pat âlepŋe ya nâŋe ekyongomune nâŋgâŋetâ bulâŋe olâkgât âi sâŋ nihiop, yakât nâŋgâm lok nombotŋaŋeâmâ nâ hikunekmâ tânnohom mansai. Tânnohom yawuâk den pat âlepŋe ya ekyongom mansai. Yâhâ nombotŋe âlâŋeâmâ lohimbîŋe nâhât nâŋgâŋetâ gemu yeŋahât nâŋgâŋetâ yahalâkgât lok sensenân kinmâ Yesuhât den pat âlepŋe ya ekyongom mansai. 17 Yawu otmâ hâkyeŋaŋak âi ya tuhum mansai. Yâhâ nombotŋe âlâŋeâmâ den pat yai yamâ nâhât hâhiwin amokŋanâk nâŋgâek sâŋ sâtyeŋaŋak yai.

18 Yawu otmâmâ topŋe yu me ya yakât, biwi perâk oai me, me Anitâhât tem lâum oai me, me topŋe girawu me girawuhât manmâ Yesuhât topŋe ya sâŋ ekyongoai. Yakât nâŋgâmune tâŋjât otmâp. Yesuhât den pat ya sâŋetâ haŋ sâŋ ariap yaŋe konohâmâ bulâŋe oap. 19 Bukulipne, yeŋe nâhât otmâ haonŋmâ ârândâŋ Anitâ ulitgum mansai. Yawu ulitgum manŋetâ Yesu Kiristohât Wâtgât mâmâŋahât Heakŋe mâmâŋe otnihimu yâkât tem lâuwangim hâhiwin kakŋan manmune yan biwine houŋ sâwuapgât dop âlâ ki tap. Yakât otmâmâ biwi hero nâŋgâm manmâ yâhâwom.

20 Otmu biwinaŋe yuwu naŋgan. Kiristohât den pat âlepŋe ya lohimbî topŋe topŋe yâkŋe nâŋgâŋetâ bonŋe teteŋiŋgiâkgât naŋgan. Yakât yâhâpŋe yu torokatmâ sâwe. Nâhâlen wuân âlepŋe tap? Nâ girawu me girawu tuhuneknomai? Hâhiwin nihinomai, me nohoŋetâ mumbom yamâ in yakâ. Yâkŋe Kiristohât nâŋgâŋetâ gemap sâŋ yakât konok gorânihiap. 21 Otmu Anitâŋe nâhât torokatmâ, “Man,” sâwuap yanâmâ Kiristohâlen biwinaŋe kepeim mepaem yâhâwom. Yâhâ Anitâ ikŋak umutne memu mumbom yan gurâ manman kârikŋan manmâ yâhâwom. 22 Yawu gârâmâ âi sâŋ nihiop ya torokatmâ tuhum manbom, me mum himbimân yâhâwom yakât nâŋgâmune ki teteap. Nâŋgâm biwi yâhâp oan. 23 Yakât nâ biwinaŋe yuwu naŋgan. Yiwereŋeâk mum yanâmâ Kiristo orop torokatmâ manbehât naŋgan. Yawu naŋgan yamâ mumbomân yâhâpŋe tânyongowomgât mâtâp âlâ ki tetewuap yakât nâŋgâm yeŋgât gorânihiap.

24-25 Yakât otmâ yeŋe biwiyenŋe Yesu Kiristo witgum kepeim hoŋ bawaŋgim manmâ yâhâŋetgât nâŋe yeŋgâlen taka tânyongowom. Yakât nâŋgâmune uruk uruhâk oap. Anitâŋe nâŋgânihimu nâŋe yen orowâk sâp kâlep manmâ ikŋahât topŋe nâŋgâm heŋgeŋgum biwiyenŋe Yesu Kiristohâlen hikuŋetâ kinmâ yâhâekgât den kâsikum ŋiŋgiwom. Den kâsikum ŋiŋgimune nâŋgâm biwiyenŋan katmâ yapâ gâtŋaŋe biwi heronŋe pato nâŋgâm mannomai. 26 Yawu gârâmâ yeŋe nâhât biwiyenŋe hikunekmâ Anitâ ulitgum mansai yakât bulâŋeâmâ holaŋnekŋetâ yeŋgâlen takawom. Takamune yen orop eŋakmâ heronŋe otmâ Kiristo mepaenom.

²⁷Bukulipne, den umatŋe âlâ sâ̄m tetemune nâ̄ngâ̄net. Nâ̄ne yengâ̄len ki takawom otbuawâmâ patyeŋeâk nâ̄ngâ̄wom. Yakât otmâmâ yuwu manŋetgât naŋgan. Yeŋe manman âlepŋeâk manmâ yâhâ̄netâ lohimbine manmanyene ekmâ Kiristohât den pat âlepŋe nâ̄ngâ̄netâ hâumu biwiyene yâkâlen katŋetgât naŋgan. Yawu otmâ yeŋe biwiyeneŋe Kiristohâlen hikuakmâ konohâk otmâ tânahom mansai ya yawuâk torokatmâ mannomai. Yakât den pat ya nâ̄ngâmâmâ tep hero nâ̄ngâ̄wom. ²⁸Otmu torokatmâ sâwe. Anitâne yen wawaeyekmâ mâmâne otyiŋim gamap. Yeŋe yakât nâ̄ngâm mitihât kasaŋe taka mem âlâlâ tuhuyeknomai yanâmâ kiŋgityeŋahât ki otmâ biwiyene orotok sâwuap. Yeŋe orotmeme yawuya torokatmâ mannomai yamâ yâkŋe yekmâ yuwu nâ̄ngâ̄nomai. “Anitâne bulânanâk komot yuâmâ mâmâne otyiŋimu ki lohotŋe otmâ mansai. Yawu gârâmâ mem ge katyeknomgât dop âlâ ki tap. Yâhâ nenâmâ Anitâne mem ge katnenekbuapgât dop.” Yawu nâ̄ngâ̄nomai. Yawu otmâ yâhânomai yakât yâhâpŋe yu torokatmâ sâwe. ²⁹Anitâne mâtâp yuwu sâ̄m katyiŋiop. Yeŋe biwiyene Kiristohâlen katmâ tem lâuwanŋim mansai. Yakât otmâmâ mitihât kasaŋe mem âlâlâ tuhuyekŋetâ sâtŋum mansai. Sâtŋum manŋetâ yekmâ yan Kiristohât nâ̄ngâ̄netâ yahatsap. ³⁰Yen Anitâne mâtâp sâ̄m katyiŋiop ya watmâ sâtŋum manmâ gai yawuâk nâ gurâ sâtŋum manmâ gan. Otmu yengâlen puwâk taka âi mewan yan mitihât kasaŋe hâhiwin ningiwi ya naŋgai. Yâhâ yiwereŋeâmâ âi ya torokatmâ mem mansan ya gurâ naŋgaiâk. Otmu Anitâne mâtâp sâ̄m katyiŋiop yakât otmâ kasalipyene takanetâ yekmâ yan kiŋgityeŋahât ki otmâ eŋgat yâhâp otnomai. Yawu.

Yesu Kiristone hibim pilâm hânân ge lok otmâ huruŋ huruŋ manop.

2 ¹Bukulipne, den âlâ âiyongowe. Biwi nâ̄ngân nâ̄ngâ̄nyene Kiristohâlen katmâ yâkât wâtŋan kinmâ mansai. Yakât otmâ yâkŋe yengât tep âlep nâ̄ngâ̄yiŋimu biwiyene huruŋ sâ̄m mansai me bia? Otmu Anitâne ikŋe Wâtgât mâmâŋahât Heak hâ̄ngâ̄ngumu gem mem hewewen tuhuyekmu tep âlep naŋganŋim mansai me bia? ²Biwi nâ̄ngân nâ̄ngâ̄nyeneŋe Anitâ yet Kiristo kepeiyekmâ manŋetgât naŋgan. Yawu manmâ tep âlep naŋganŋim biwiyeneŋe konohâk hikuakmâ manŋetâmâ nâne aŋgoân biwi herone nâ̄ngâ̄yiŋiwan ya wangim nâ̄ngâ̄yiŋiwom. ³Otmu torokatmâ sâwe. Yeŋahât ki nâ̄ngâ̄netâ yahatmu hâkyene mepaenomai. Yâhâ yeŋe yeŋahât nâ̄ngâ̄netâ gemu bukulipyene yengârâmâ nâ̄ngâ̄netâ yahatbuap. ⁴Otmu yeŋe manmanyenehâlâk ki nâ̄ngâ̄nomai. Bukulipyeneŋe herone kakŋan manŋetgât nâ̄ngâ̄nomai. ⁵Yesu Kiristone ikŋahât nâ̄ngâ̄mu gemu hibim pilâm ge hânân manop dop yawuâk otmâ mannomai.

⁶Kiristo yet Anitâ yamâ âlâ âlâ ki oawot. Yâhâmâ dop konohâk tatmâ gamawot yamâ benŋe Kiristone ikŋahâlâk ki nâ̄ngâm manmanŋe

alilop. ⁷Yâkŋe ikŋe engatŋeâk otmâ himbim pilâm hânân giop. Yanâmâ Anitâhât towatŋe ya kon sâm pilâm lok nengât towatnenŋe haŋgalakmâ lok teteop. ⁸Lok tetem huruŋ huruŋ manmâ Anitâ konok hoŋ bawaŋgim yâkŋe den sâop yawuâk lâum manmâ gaop. Yâkât tem lâum lohotŋan manmâ ikŋe manmanŋe ki alilakmu mem ge katmâ howanân kuŋetâ sâtŋum muop. ⁹Yakât otmâmâ Anitâŋe mumuŋambâ mem yahalop. Yawu gârâmâ nen lohimbiŋe Kiristohât nâŋgâmunŋe yahalâkgât nâŋgâm Anitâŋe kutŋe âlâmâ “Kutdâ” sâm kunop. ¹⁰Kutŋe yawu sâm kunop yakât otmâ nen hânân yuân gâtŋe, me himbimân gâtŋe, me hân kâlehen gâtŋe nen kerehâk menduhuakmâ Yesu mepaem mannehât sâm kalop. ¹¹Anitâŋe nengât sâm Yesu hâŋgângumu hânân ge kutdânenŋe otmâ galemnongom mansap. Yawu gârâmâ nen kerekŋe menduhuakmâ Yesuhât nâŋgâmunŋe yahatmu Anitâ mepaem manmâ yâhânôm.

Emetsenŋe laŋinŋe pilâmap yakât dop.

¹²⁻¹³Bukulipne, nâ aŋgoânâk yen orop manmâ gawan yanâmâ yeŋe nâhât laune tem lâum manbi. Yâhâ sâp yiwereŋeâmâ nâŋe yen orowâk ki mansan. Yawu mansain gârâmâ yeŋe aŋgoân den tem lâunihiwi ya ki pilâm lohotŋe otmâ manŋetgât naŋgan. Yawu otŋetâmâ Anitâŋe mem hewewerŋ tuhuyekbuap yapâ yeŋe yâkât tem lâum hoŋ bawaŋginomai. Yakât otmâ yen Anitâŋe himbingât pat kuyiŋgiop yakât bulâŋe menom sâm yâkâlen biwi nâŋgân nâŋgânyeŋaŋe kepeim manŋet. Yawu gârâmâ engatyeŋaŋe kâityongomu imbiâk nenŋe wâtnenŋanâk manmâ bulâŋe menom nâŋgâm hilipgumaihât huruŋ huruŋ manmâ yâkât wâtŋanâk kinmâ tem lâum mannomai.

¹⁴⁻¹⁵Otmu Anitâŋe yekmâ nine nanne baratne bulâŋe koko salehâk mansai sâm den âiân ki katyekbuap. Yakât otmâ yeŋgâlen umatŋe topŋe topŋe teteyiŋgiwuap yan Anitâ ki sâm bâlewaŋginomai. Me lok bâleŋaŋe mem âlâlâ tuhuyeknomai yanâmâ yâk orop den kakŋan ki sahaŋgim kuk kâŋguruk oraŋginomai. Yawu otmâ mannomai yanâmâ manmanyenŋe ya ekmâ yan nâŋgâm bâleyiŋgim hakyenŋan sânomaihât dop âlâ ki otbuap. Yeŋe yawu mannomai yakât dop kum sâwe. Omoŋ bâleŋan emetsenŋe laŋinŋe pilâmap yakât dopŋeâk manman kârikŋahât den ekyongoŋetâ biwiyenŋan laŋinŋe pilâmu Anitâhât mâtâp ekmâ watnomai. ¹⁶Yen yawu torokatmâ manmâ yâhâm den yamâ tiŋâk mem mannomai. Yawu otmâ manmâ Kiristoŋe yâhâpŋe âwurem gewuap yanâmâ aŋun ki nihinomai. Nâŋe yen tânyongowan ya imbiâk ki otban ya Kiristoŋe ekmâ nâhât nâŋgâmu heronŋe otbuap.

¹⁷⁻¹⁸Otmu emelâk papatolipnenŋaŋe Anitâ mepaem yan noniŋ bulimakao gâim katbawaŋgiminiwi. Yakât dopŋeâk yeŋe manmanyenŋe ki alitmâmâ benŋe Anitâ hoŋ bawaŋgim gawi. Hoŋ bawaŋgim gaŋetâ yan mitihât kasaŋe taka mem âlâlâ tuhuyekŋetâ hâhiwin kakŋan manmâ

gai. Otmu papatolipnenjane noniŋ bulimakao gâim katbaŋgiminiwi yakât kakŋan wain toŋe moseleŋetâ bâiŋe gemu yan Anitâŋe nâŋgâmu ârândâŋ otminiop. Yakât dowâk nâ nohoŋetâ hepne moseleakmâ gemu bâiŋe ârândâŋ otbuap. Nohomai sâam manmanne ki alilakbom. Yawu otmune yanâmâ Anitâŋe nekmu ârândâŋ otbuap. Yakât otmâmâ yen orop biwinenjane hikuakmâ konohâk otmâ heronje nâŋgânom.

Timoteohât topŋe

¹⁹Bukulipne, tepne nâŋgâyŋgiman. Yakât otmâmâ Kutdânenŋe Yesuŋe nâŋgânihimuâmâ bukunenŋe Timoteo in yawu hâŋgângumune yeŋgâlen takawuapgât naŋgan. Taka yekmâmâ âwurem taka girawu mansai yakât eknohomu biwinaŋe heronje nâŋgâyŋgim manbom. ²⁰⁻²²Otmu Timoteohât topŋe sâamune nâŋgâŋet. Lok nombotŋe nâ orop mansain. Yâk yeŋgâlen gâtŋe Timoteo konok nâ orop biwinetŋe hikuakmâ konohâk otmu yeŋe manman âilonŋoân manŋetgât nâŋgâmaim. Yamâ lok nombotŋe yeŋahâlâk nâŋgâam Yesuhât âi ya hâkâŋ kakŋan tuhum mansaiŋeâmâ yeŋgâlen taka tânyongonomaihât dop yawuya âlâ ki tap. Timoteohât topŋeâmâ ikŋeâk tap. Yâk orop netŋeâmâ nanŋe âwâŋeŋe tânahomawot dop yawuâk tânahom mansait. Tânahom manmâ yeŋe den pat âlepŋe nâŋgâŋetâ keterahâkgât ya kâsikum yŋgim gait. Yen gurâ yakât topŋe naŋgaiâk. ²³Yawu gârâmâ Roma lokŋe girawu otnihinomai yakât sâŋetâ nâŋgâam yanâmâ Timoteo in yawu hâŋgângumune den mem yeŋgâlen takawuap. ²⁴Yawu gârâmâ Kutdânenŋeŋe nâŋgânihimu holaŋnekŋetâ yeŋgâlen takawomgât naŋgan.

Eaporitohât topŋe

²⁵Otmu lok âlâhât sâwe. Yeŋgâlen gâtŋe Eaporito nâ tânnohoâk sâam hâŋgângunetâ takaop. Taka âi tânnohop yakât yuwu sâamune nâŋgâŋet. Nâŋe âi umatŋan kinmâ gamune yan taka penenihimu biwinetŋe konok otmu tânahom miti âi yu tuhum gait. ²⁶⁻²⁷Yawu gârâmâ yâk kundat umatŋe tetewaŋgimu bâsok bâleop. Inâk mâneâmâ kunŋe hân kumbâp. Yamâ Anitâŋe “Ki katnehâk” sâamu gârâmâ hâmeŋe kinop. Sâp yan nâ pâi emetŋan katnekŋetâ hâhiwin kakŋan manmâ gan. Yakât kakŋan Anitâŋe nâhâitgât girawu hâhiwin âlâkuâk nâŋgâwuap sâam Eaporito ya mesek sâtŋambâ mem heŋgeŋguop. ²⁸Mesek sâtŋan kinop yakât den pat emelâk nâŋgâwi. Yakât otmâmâ yeŋe Eaporitohât nâŋgâam kiwilimaihât yâhâmâ pilânekmâ yeŋgâlen takawehât naŋgap. Yakât otmâ in yawu hâŋgângumune takamu ekmâ biwiyeŋe heronje otbuap. Yeŋgâlen takamu nâ gurâ yawuâk heronje nâŋgâwom. ²⁹⁻³⁰Yeŋgâlen takamu tep âlepŋe nâŋgâwaŋgim Anitâ mepaem heronje pato otbaŋginomaihât naŋgan. Yeŋe tânnohone sâam yan hâŋgângunetâ taka kaweyeŋan kinmâ Kiristohât tem lâum tânnohop. Tânnohop yan manmanŋe ki alilop. Yawu otmâ hâhiwin

kakŋan nep tuhum gam bâsok hiliwahop. Yakât otmâmâ yeŋe yâk otmu lok nep yawu tuhumai ya yeŋgât nâŋgâŋetâ yahalâkgât nanŋan.

Hâkgât orotmeme yu me yakât ki nâŋgânom.

3 ¹Bukulipne, den âlâ yuwu sâmunne nâŋgâŋet. Kutdânenŋe tihitnenŋe otmap. Yakât otmâmâ nâŋgâwâŋgim biwiyenŋe heronŋe otmâ mannomai. Otmu biwiyenŋe galemahom manŋetgât emelâk den kâsikum yinŋiwan. Yâhâ sâp yiwerenŋeâmâ yawuâk sâm ekyongomune nâŋgâŋetâ keterakŋetgât ki horatneksap. Ya yâhâpŋe sâmunne nâŋgâŋet. ²Lok nombotŋe, lok perâkŋeâmâ nâŋgâm tâpikgum imbiâk hâkyenŋe torehenŋan undip tuhum hilipguanŋim mansai. Otmu “Yengu nenŋe oain yawu otŋet” sâm meme sâsâ tuhuyeksai. Lok yawuya mansai yamâ lok perâkŋe. Yâhâ topyeŋe nâŋgâŋetâ keterahâkgât den âlâen hâum sâmunne nâŋgâŋet. Soso bauŋe kapi hawamgum sot ihilâk nene sâm pânmai. Yakât dopŋeâk lok perâkŋe yuŋe loggât pânma mansai. Yawuhât yen dâiyekŋetâ yâk yeŋgâlen ari torokatŋetgât sâm hohetyenŋan takai. Yawu gârâmâ yeŋe galemahom heŋgeŋgum mannomai. ³Lok yawuyenŋeâmâ yuwu nâŋgâmai. “Nen hâknenŋe torehenŋan undip tuhuangimunŋe yanâmâ Anitâŋe nenekmu ârândâŋ otmap,” yawu sâmai. Yakât otmâ nâŋe yuwu sâwe. Anitâhât Wâtgât mâmâŋahât Heakŋe mâmâŋe otningimu yapâ gâtŋe yâk mepaemunŋe nâŋgâmu âilonŋo otmap. Otmu Yesu Kiristonŋe manman kârikŋahât pat kuningiop yakât nâŋgâm heronŋe otmâ mansain.

Yakât torehenŋe sâwe. Hâkgât wahap yu me yaŋe tânnongowuapgât dop âlâ ki tap. Emelâk hâkyenŋe torehenŋan undip tuhuangiminiwi yamâ in hâk tâŋâlân otbi. Yâhâ yakât bulâŋeâmâ nenŋe biwinnenŋe Kiristohâlen kepeim manmunŋe yan tetemap. Yawuhât otmâmâ hâkgât wahap ya pesuk yap. Otmu yakât nâŋgâmunne ki yahatmap. ⁴Yâhâ hâkgât wahap topŋe topŋe yaŋe manman kârikŋe ningimap mâneâmâ yakât nâŋgâmunne dopŋan otbâp. Yamâ emelâk bet pilâwin.

⁵⁻⁶Yawu gârâmâ benŋe papatolipnenŋe yeŋe enŋatyenŋeâk watmâ girem den âlâlâ kulemguiwi ya ki bet pilâwanân hâkgât wahap yu ya kerehâk otmâ metewan. Yawu otmâ nâŋe bukulipne kerek wangiyekban yakât topŋe sâm tetemune nâŋgâŋet. Nâ Isirae ambonŋe, Benyamingât senâmbâ gâtŋe. Meŋŋe menekmu hilâm nombolân kalimbu ya pesuk sâmu girem den sâsâŋe sâpŋanâk hâkne torehenŋan undip tuhuwi. Yâhâ orotmemenenŋe tâmbâŋe ya kerek ŋaŋanambâek mem manmâ gawan. Pato otmâ yanak Parisaio lok yeŋgâlen torokatmâ papatolipnenŋe yeŋgât girem den ya aksisihâk topŋambâek nâŋgâm lâum manmâ gawan. Yawu otmâ manmâ ki otmâ tâpikguwan. Bia kârikŋe. Yâhâ lok nombotŋe girem den yakât nâŋgâŋetâ gemap sâm yakât otmâ biwine kâlâp semu Kiristohât komot ya watyekmâ mem bâleyekban.

7-8 Yawu otmâ manmâ gawan yakât papatolipnenñaje nânğâjetâ yahalop. Yawu gârâmâ sâp yiwerençeamâ yakât nânğâmune tâñât otmap. Nâñe Kutdânenñe Yesu Kiristohât topñe nânğâm yâk orop biwinetñe konohâk olâkgât nañgan. Yakât otmâmâ Anitâñe nenekmu ârandân olâk sâm hâkgât wahap topñe topñe yakât nânğâmune tâñât otmap. Nânğâmune tâñât otmu kerek pilâm pesuk pilâwan. Pesuk pilâm yapâek Kiristo konok watmâ gan yawuâk watmâ yâhâwom. 9 Yawu otmâ manmune yâkñe âwurem gem menekmu orowâk tatmâ yâhârom.

Yakât torehenñe sâmune nânğâñet. Girem den lâum manminiwan yakât Anitâñe nekmu ârandân otbuapgât dop âlâ ki tap. Bia kârikñe. Yakât otmâmâ ya bet pilâmune pesuk yap. Topñe yakât otmâ biwinañe Kiristohâlen kepeim manmune yapâ gâtñaje Anitâñe wawaenkmâ nanne koko salek sâmu mansan. 10-11 Kiristoñe âwâñahât sât lâum manmanñe ki alitmâ sâtğum muop. Yakât dopñeâk nâku manmanne ki alitmâ manbehât nañgan. Yâhâ yâkñeamâ mum yahatmâ tap. Yakât otmâmâ mâmâñe otnihimu tem lâuwanğim manbom. Yawu manmâ sâp pato tetewuwân Anitâñe mumuñambâ mem yahatnekbuapgât nañgan.

Anitâñe mâtâp sâm ningiop yamâ tâñ tâñâk watmâ yâhânom.

12 Bukulipne, yuwu sâm ekyongomune nânğâñet. Nâñeamâ Kiristoñe manman koko salek manop ya ki mem tetean. Otmu uwawapñe bia mansangât dop gurâ ki oap. Yawu gârâmâ Yesu Kiristoñe menehopgât otmâ ikñe manmanñe âlepñe manop yawuâk manbehât nañgan.

13-14 Nâñe Yesu Kiristohâlen biwine katmune yanâmâ Anitâñe himbimgât pat kunihiop. Yakât bulâñe membomgât orotmeme hânğiñe ya bet pilâm mâtâp sâm nihiop ya tâñ tâñâk watbom. Ya tâñ tâñâk watmâ yâkâlen biwinañe kepeim manmâ yâhâwom. Yawu manmuneâmâ sâp patoen yakât bulâñe nihiwuap.

15 Bukulipne, nenñe mâtâp ya watmâ manmunñe tipñe âlepñe oap nen kerekñe den yan yu otnom. Yawu gârâmâ yengâlen gâtñe âlâ me âlâñe nâhât den yukât hâkâñ otmâ yuwu mon nânğânomai. “Nenâmâ emelâk Anitâñe orotmemenenñe ekmu ârandân olop. Yakât otmuâmâ topñe girawuhât Paulohât den yu watnom?” Yawu sânomai yamâ Anitâñe topyeñe mem tetewuap. 16 Yawu gârâmâ benñe torokatmâ yuwu sâmune nânğâñet. Anitâñe mâtâp sâm ningiop ya watmâ manmunñe nenekmu ârandân olâkgât ya pânjan ki pilâm âlâengen arinom. Mâtâp ya watmâ gain yawuâk watmâ yâhânom.

17 Bukulipne, anğoân orotmeme yawuya otmune nekbi ya yawuâk otmâ mannomai. Otmu lok âlâ me âlâñe topyeñe kurihiakmâ oain sâm oain sâm otmâ kâityongomaihât yeñe sen galemâk otmâ mannomai. Sen galem manmâ topyeñe mem tetenomai. 18 Yesuñe manman âilonğo yakât mâtâp mem teteningiâkgât howanân muop. Yakât otmâ lok yawuyañe

nângânetâ bulâje biatmu kurihiakmâ mansai. Lok yawuya yengât topyeje emelâk ekyongominiwan yakâ. Yâhâ sâp yiwerenjeâmâ ya yengât nângâmune tepne dondâ bâlemu isem ahoakmâ mansan. Yakât yâhâpje sâwe. Yâkneâmâ den pat âlepje ya nângânetâ gemu kumai. ¹⁹Yawu otmâ orotmemeyeje kingon yakât nângânetâ yahatmap. Bâe, yakât nângâm aŋulakmâ pilâmbâiâ. Yamâ biwi nângân nângânyenaje hângât senje âlâlâ tap yanâk kepeim manmâ gai. Yakât otmuâmâ hâmbâi lok yawuyamâ Anitâje matje âlâku ikŋiâk ikŋiâk kâpekyingiwuap. Kâpekyingim hemân panyekmu kionjmâ hâhiwin kakjan manmâ yâhânomai. Topyeje yawu.

²⁰Yawu gârâmâ nenâmâ kapinenje bulâje yamâ himbimân tap sâmain yan yâhâ mannom. Yakât Kutdânenje Yesu Kiristoje âwurem ge menenekbuap yakât biwi nângân nângânnenaje kilik kilik sâmu mambotbaŋginom. Yâkne mem sâreerenekmâ manman kârikjan katnenekmu manbisâin. ²¹Kiristo ikje wâtje pato tatbaŋgiap yakât dopjeâmâ yuwu. Yâkneâmâ nen hânân mansain me himbimân gâtje, me hân kâlehen gâtje nen kerehâk mem menduhunenekmâ nengât kunnenje pato otmâ yâhâwuapgât dop tap. Wâtje pato nandoroje tatbaŋgiap yakât dop kum sâwe. Soki âlâ sâmbâlâkŋaje atmâ kon sâmbumbulele otmap yakât dopjeâk yâkne hâknenje yu mem kon pilâm hâk ânje ningiwuap. Ikjak mum yahatmâ hâkne ânje miop yawuya ningi mem ikjan torokatnenekmu manmâ yâhâmbisâin.

**Biwi nângân nângânnenaje hikuakmâ
konohâk otmu manmâ yâhânom.**

4 ¹Bukulipne, tepne nângâyingim yakât tohowe sâm oan. Anitâje âi sâm nihiop ya tâŋ tâŋâk lâum denje kâsikum yingim gan. Yakât otmâmâ sâp patoen hâmeje nihiwuap. Denje kâsikum yingimune Kiristohâlen biwi nângân nângânyenaje kepeim manmâ gai yakât nângâm tepne heroje dondâ nanjan. Otmu yeje Anitâje mâtâp sâm yingiop yakât bulâje gulip otmapgât kârihem manmâ yâhânetâ ârândâŋ otbuap.

²⁻³Yawu gârâmâ yengâlen gâtje imbi yâhâp Yuoria yet Sintiki, yâkne nep pawarakmâ hionjahowot yakât sânetâ nanjan. Yamâ girawu otmâ hionjahowot? Kândikumâmâ imbi yâhâp yu, otmu Kelemen, otmu bukulipyenje Kiristohâlen torokatnetâ tânahom den pat âlepje ekyongominiwin. Yakât otmâmâ Anitâje manman kârikjahât pat kuyingiop. Pat kuyingim manman kârikjahât ekap âlâen kutyeje emelâk himbimân kulemgum kalop. Topje yawu gârâmâ yâk yetgât galem âlâ mansap, kutje Sisikusi, ekujetâ yuwu sâm ekyotgoâk “Hionaksawot yakât Anitâje nângâmu ki ârândâŋ oap. Yawuâmâ kâmbukje. Biwi nângân nângânyetaje Kutdâ hikum biwi kaok otmâ manset.” Yawu sâm ekujetâ ekyotgoâk.

⁴Bukulipne, yen kerekŋe Kutdânenŋahât nâŋgâmâmâ biwi nâŋgân nâŋgânyenŋe heronŋe otmâ hikuakmâ manŋet. Yakât yâhâpŋe witgum sâwe. Kutdânenŋe yu me ya otyiŋgim gamap yakât nâŋgâmâmâ biwi nâŋgân nâŋgânyenŋe hikuakmâ yâkâlenâk kepeim heronŋe nâŋgâm manmâ yâhânomai.

⁵Otmu Kutdânenŋe menenekbe sâŋ âwurem gewuap yakât sâpŋe utâpŋuap. Yawu gârâmâ yenahât ki nâŋgâŋetâ yahalâk. Lok nombotŋe yekŋetâ ârândâŋ olâkgât lohotŋanâk manmâ buku konohâk oraŋgim mannomai.

⁶Anitâŋe tihityeŋe otmap yakât otmâ yeŋe yu me ya otne sâŋ biwi yâhâp ki otnomai. Yâhâ umatŋe topŋe topŋe teteyiŋgimu yan manmanyenŋe keterahâkgât sâŋ Anitâ ulitgum mepaenomai. ⁷Yawu otŋetâmâ Anitâ biwiyenŋe ekmapŋe mem biwi sânduhân katyekmu mannomai. Yeŋahâk biwi sânduhân manmai yamâ hâum pâpŋumai. Yâhâ Anitâŋe biwi sânduhân katyekbuapgât wâtŋe tatbaŋgiap. Yakât otmâmâ yâk konohâk mepaem ulitgum mannomai.

Orotmeme yuwu otmâ mannom.

⁸Bukulipne, den bâiŋe yu sâŋ hârewe. Yu me ya orotmeme âlepŋanâk otmâ manbi ya lohimbîŋe nâŋgâŋetâ âlepŋe nanŋe olop yawuâk yâhâpŋe torokatmâ otmâ mannomai. Yuwu manmâ yâhânomai. Den perâk, me den guruk, me den imbiâk, me den golâ, me den bâleŋe maleŋe yawuya ki sahaŋginomai. Yawu otŋetâmâ lohimbî belângen mansaiŋe yekmâ lok mulunŋe, me lok esepŋe, me lok lubeŋe yeŋgât yawu sânomai. Yâhâ uwawaŋŋe bia otneâk nâŋgâm mannomai. Yawu manmâ tihit otmâ nembe kalem oraŋginomai. Yamâ ihilâk mahilâk me gulip malap ki otmâ mannomai. ⁹Emelâk nâŋe yen orowâk manmâ yu me ya âilongo loŋgo otŋetgât den kâsikum yîŋgimune mem biwiyenŋan katbi yawuâk otmâ mannomai. Yâhâ orotmemene me tat tatmemene manban ya yengu yawuâk otmâ mannomai. Yakât otmâmâ Anitâ Tihit Amboŋe biwi sânduhân katyekmu orowâk manmâ yâhânomai.

Paulohât manman yakât topŋe

¹⁰Nâŋe emelâk embânân pilâyekban yakât kakŋan yeŋe yu me yakât tânnohone sâŋ yakât mâtâpŋât pâinŋetâ bialop. Yuâmâ umatŋe topŋe topŋe teteyiŋgiop yakât nâŋgâm yan. Yawu otmâ mâne mâne mâtâp ekŋetâ keterahop. Yakât otmâ biwi nâŋgân nâŋgânyenŋe hikuakmâ mâtâpŋât tewetsenŋe tânnohom katŋetâ tohop. Yakât otmâ tep hero pato nâŋgâyîŋgiman. ¹¹Den yan yu ki nâŋgânihiwi yakât ki yan. Nâŋgânihiwi yakâ. Sâp yiwereŋe senŋe âlâlâ yu me ya dopŋan tatnihiap. Yakât otmâ umatŋe topŋe topŋe tetenihiŋimu yan nâŋgâmune ârândâŋ otmu Anitâ ki sâwaŋgian. ¹²Yâhâ sâp âlâenâmâ senŋe âlâlâ ki tatnihimawân yan

nângâm bâle otmâ kendâ kendâek ki otbangiman. Yakât nângâm âlâen hâum sâwe. Emelâhâmâ nanlipyeŋe lokgât orotmeme mene sâm oponân yâhâwi. Oponân yâhâne sâm otjetâ yan hâhiwin yingiminiwi. Yakât dopŋeâk nâŋe Anitâŋe tihitnenŋe otmap yakât topŋe nângâwe sâm hâhiwin kakŋan manmâ gan. ¹³Yakât topŋeâmâ yuwu. Yesu Kiristoŋe mâmâŋe otnihimu manman topŋe topŋe tetenihimu yan yu me ya otbe sâm yakât ki hâum pâpguan.

¹⁴Otmu yeŋeâmâ biwi nângân nângânyeŋe nâ kepeinekbi sâp yan yeŋe yu me ya tânnohowi yakât nângâmune ârândâŋ oap. ¹⁵Otmu emelâk girawu otban yakât topŋe nanŋai. Emelâhâmâ Kiristohât den pat âlepŋe ya sâm bukulipyeye ekyongom kapiyeŋe hâlâŋmâ Makeronia hânân kapi tipi tapi tatmâ arap yan bam gaminiwan. Sâp yanâmâ kapi ambolipŋe nombotŋe nângâŋetâ bâlemu hioŋakmâ ahowi. Hioŋakmâ ahoŋetâ yakât otmâ kapi yakât ambolipŋe Yesuhâlen torokatbiŋe ki tânnohowi. Yeŋe konohâmâ tânnohowi. ¹⁶Otmu yakât kakŋan yen pilâyekmâ Tesalonika kapi hawamgum manban yan gurâ yâhâŋe yeŋahâk tânnohoŋetâ manban. ¹⁷Yakât topŋe nângâm heŋgeŋuŋetgât yuwu sâmune nângâŋet. Sâp yan itâ me yu ya nihiwi yakâlâk ki nângâwan. Yâhâ sâp yiwereŋe yawuâk nângâm mansan. Yeŋe tânnohoŋetâ Anitâŋe matŋe yingiwuap yakâlâk nanŋan. ¹⁸Otmu yu me yakât pâinmâ manmune yeŋe Eporitoŋe waŋbi ya mem toho nihimu dopnan oap. Yakât âlâen hâum sâwe. Emelâk papatolipnenŋe Anitâŋe orotmemeyeŋe ekmu âlepŋe olâkgât hotom uminiwi. Uŋetâ yan nângâyingiminiop. Yakât dopŋeâk yeŋe biwi nângân nângânyeŋe hikunekmâ mansai. Yakât otmâ nâ gurâ nângâyingimune ârândâŋ oap. ¹⁹Yâhâ yeŋe Yesu Kiristohâlen biwiyeŋe kepeim manmai yakât otmâ nâ tânnohowi. Yakât otmâ yuwu nanŋan. Anitâŋe haonmâ tihitnenŋe otmâ gamap. Otmu yeŋe yu me yakât pâinŋetâ dopyeŋan yingiwuap. Yakât ki pâpguwuap. ²⁰Otmu Anitâ Awoŋnenŋe wawaenenekmap yakât otmâmâ yâkât heroŋe otmâ mepaem yâhânom.

Pauloŋe den bâiŋe sâm hâreop.

²¹Bukulipne, nâŋe den âlâ nanŋan yu sâmune bâiŋe pesuk sâek. Bukulipyeye Yesu Kiristohâlen torokatbiŋe yeŋgât amutgen mansai ya yeŋgât nângâyingian. Otmu bukulipne nâ orowâk tânahom mansaiŋe yawuâk nângâyingiai. ²²Otmu Roma lok kunŋe pato, kutŋe Sisa sâm, yakât hoŋ bawalipŋe nombotŋe hioŋakmâ Kiristohâlen torokatmâ mansai yaŋe gurâ yeŋgât nângâyingiaiâk. ²³Otmu Kutdânenŋe Yesu Kiristo tihitnenŋe otmapŋe yen kerek biwi nângân nângânyeŋe mem konohân tuhumu kepeiakmâ mannomai. Ya bonŋanâk.

Nâ bukuyeŋe,
Paulo